

Забураева Вера, магістрант

ГІСТАРЫЧНЫ ЖАНР У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА)

Гістарычны жанр, спецыфіку якога складаюць зварот да мінулага і яго мастацкае ўвасабленне, закліканы «ўзірацца ў мінулае дзеля таго, каб лепш разумець сучаснасць, раздумаць аб будучым, аб вечным» [2, с. 103]. Гістарычны жанр аб'ядноўвае творы пра мінулае розных жанравых форм, а імпульсам яго з'яўляецца патрэба і жаданне знайсці ў мінулым абгрунтаванне сучаснага і, параўноўваючы адно з другім, навучыцца прадбачыць будучае, кіраваць грамадскімі працэсамі.

З антычнай эстэтыкі вядома наступная аксіёма: мэты гісторыка і паэта (даўней усё прыгожае пісьменства называлі паэзіяй) не аднолькавыя. Пацвярджэннем гэтага выступае думка Арыстоцеля аб тым, што «задачи паэта – гаварыць не пра тое, што было, а пра тое, што магло быць, будучы магчымым па верагоднасці або неабходнасці. Бо гісторык і паэт адрозніваюцца не тым, што адзін піша прозаю, а другі – вершамі (Геродот можна пераказаць вершамі, але яго сачыненні застаюцца гісторыяй, усё роўна ў прозе або вершамі). Не, адрозніваюцца яны тым, што адзін гаворыць пра тое, што адбылося, а другі – пра тое, што магло быць. Вось чаму паэзія больш філасафічная і больш сур'ёзная, чым гісторыя, бо паэзія найбольш гаворыць пра агульнае, а гісторыя – пра адзінкавае» [1, с. 655].

Пачынаючы з антычнасці, побач з літаратурай, цалкам заснаванай на творчым вымысле, ствiралася iншая, у цэнтры якой былі канкрэтныя падзеі і рэальныя асобы, удзельнікі гэтых падзей. Гістарычная проза ў розныя перыяды свайго iснавання не была аднароднай, аб'ядноўвала творы самых розных жанравых форм – метапісы, хронікі, манаграфічныя апісанні вядомых падзей, мастацкія гісторыі жыцця знакамітых асоб, жыцці святых.

На сучасным этапе тэрмін гістарычная проза ўжываецца ў дачыненні да празаічных твораў, у якіх узноўлена далёкае мінулае народа. Для таго, каб гістарычныя сюжэты маглі стаць самастойнымі аб'ектамі пазнання рэчаіснасці, патрэбна было адкрыць заканамернасці развіцця сучаснага ў залежнасці ад мінулага, якое становілася прадметам гістарычнай рэцэпцыі. Такія ўмовы для сусветнай літаратуры склаліся ў канцы XVIII – пачатку XIX ст., калі пануючым літаратурным кірункам стаў рамантызм з яго цікавасцю да гісторыі. Гэты час характарызуецца нараджэннем гістарычнага жанру, заснавальнікам якога ў

сусветнай літаратуры лічыцца англійскі пісьменнік В. Скот, а яго прадаўжальнікамі – А. Дзюма, Г. Сянкевіч і інш.

Як і кожны жанр, гістарычны мае шэраг адметнасцей: зварот да мінулага, праз якое аналізуюцца супярэчнасці эпохі; раскрыццё заканамернасцей гістарычнага працэсу ў перспектыве грамадскага развіцця; дакументальнасць асновы; сінтэз гістарычнай праўды з элементамі вымыслу, абумоўленасць фантазіі натуральным ходам падзей; выяўленне ў творы гістарычнай канцэпцыі аўтара, асвятленне сувязі паміж мінулым і сучасным як гістарычнай пераемнасці; характэрная эмацыянальная танальнасць, што дасягаецца праз раскрыццё таямнічасці мінулых часоў.

У беларускай літаратуры гістарычная тэма прайшла адметны шлях развіцця. Свой пачатак яна бярэ не з вялікіх эпічных форм, як, напрыклад, у літаратуры англійскай ці французскай, а з замалёвак мінуўшчыны з выразна рамантычным ухілам. Праз адлюстраванне этнаграфічнай непаўторнасці Беларусі імкнуўся паказаць нацыянальную гісторыю В. Дунін-Марцінкевіч, вершаваныя аповесці «Вечарніцы», «Купала» якога – адзіны з першых у беларускай літаратуры зваротаў да мінулага народа.

Вытокі гістарычнага жанру ў беларускім пісьменстве – у сярэднявечных летапісах і хроніках, у прадмовах Ф. Скарыны да кніг Бібліі, паэмах Я. Вісліцкага «Пруская вайна», М. Гусоўскага «Песня пра зубра». Удасканаленне жанру працягвалася ў вершаваных агляданнях, баладах, паэмах А. Міцкевіча («Пан Тадэвуш», «Конрад Валерска», «Дзяды»), У Сыракомлі («Хадыка»), Я. Чачота («Наваградскі замак») і інш.

На пачатку XX ст. зварот беларускіх пісьменнікаў да гісторыі быў звязаны з «нашаніўскім» адраджэннем, з абуджэннем самасвядомасці беларусаў. Новае беларускае адраджэнне, увасабленне канцэпцыі нацыянальнага быцця, вымалёўка нацыянальнай ідэі былі немагчымымі без спасціжэння сваёй гісторыі. Паступова павялічвалася жанравая разнастайнасць твораў на гістарычную тэму: паэмы «Магіла льва», «Курган», «На Куццю» Я. Купалы, цыкл вершаў «Старая Беларусь» М. Багдановіча, апавяданні «Прылукі», «Наваградскае замчышча» К. Каганца і інш., многія творы В. Ластоўскага.

У 1920-я гг. актыўнасць у распрацоўцы гістарычнай тэматыкі выявілі беларускія драматургі. Яны стварылі шэраг фальклорна-легендарных, гераічных, гістарычных і гісторыка-рэвалюцыйных п'ес: «Ганка», «Пан Сурынта» У. Галубка, «На Купалле» М. Чарота, «Вяселле» В. Гарбацэвіча, «Каваль-ваявода», «Машэка», «Кастусь Каліноўскі» Е. Міровіча, «Скарынін сын з Полацка» М. Грамыкі. У 1940-

я гг. думка аб гістарычнай пераемнасці нацыянальных традыцый знайшла сваё мастацкае ўвасабленне ў паэме «Беларусь» П. Броўкі і інш. У нацыянальным прыгожым пісьменстве па прычыне вядомых палітычных і грамадскіх абставін развіццё гістарычнага жанру адбывалася з прыкметным спазненнем.

Справа адкрыцця жанру гістарычнага рамана ў беларускай літаратуры належыць У. Караткевічу. Пісьменнік, па словах В. Шынкарэнка, «імкнуўся да стварэння ўніверсальнага гістарычна-рамантычнага жанру, дзе на роўных уладараць канкрэтны факт і мастацкая выдумка» [3, с. 24], а яго творчасць бачыцца маштабным мастацкім мастом на шляху беларускай прозы ад Я. Баршчэўскага і В. Ластоўскага.

Аднак асабліва арганічнымі па сваім нацыянальным духу бачацца якраз сувязі У. Караткевіча з пісьменнікамі, якія духоўна мацавалі, узбагачалі нацыянальнай ідэйнасцю, дапамагалі вучыцца шчырай любові да Беларусі. У. Караткевіч у гістарычнай прозе, у яе адухаўленні-рамантызацыі, узвышэнні да духоўнага, ідэальнага, вечнага, у выяўленні праз «гістарычны дух» беларускай нацыянальнай ідэі стаў прадаўжальнікам пачыненняў В. Ластоўскага.

Мастацкаму ўвасабленню гістарычных падзей У. Караткевіч прысвяціў раманы «Хрыстос прыямліўся ў Гародні», «Каласы пад сярпом тваім», «Чорны замак Альшанскі», пралог да рамана «Нельга забыць», аповесць «Дзікае паляванне караля Стаха» і інш. Са старонак гэтых твораў паўстаюць змагары за народнае шчасце, прарокі, інтэлігенты, рыцары і прыгоннікі, кардыналы і чароўнай прыгажосці дзяўчаты.

Узнаўленне ў творах духу канкрэтнай эпохі, рэабілітацыя ў вачах чытача рэальных гістарычных падзей шляхам надання ім незвычайнай каларытнасці, адметнай фальклорна-сімвалічнай афарбоўкі дазволіла У. Караткевічу спалучыць у айчынным гістарычным жанры класічную вальтэрскотаўскую традыцыю з нацыянальнай спецыфікай светабачання падзей мінуўшчыны.

Як вядома, асоба праяўляецца ў канкрэтных гістарычных абставінах, яна нібы адгукаецца на запатрабаванні часу. І не мае значэння, рэальная, канкрэтная існуючая гэта асоба ці плён мастацкай выдумкі, творчай фантазіі пісьменніка. У творах пісьменніка побач Андрэй Беларэцкі і Раман Ракута, медыкус і Гервасій Выліваха, Юрась Братчык і Іуда, Загорскі і Каліноўскі.

Кніга У. Караткевіча «Сівая легенда» дае даволі выразнае ўяўленне аб асноўных ідэйна-мастацкіх прынцыпах творчасці пісьменніка. Глыбока вывучыўшы побытавае і сацыяльна-псіхалагічнае аблічча легендарных эпох, добра адчуўшы грамадскую тыповасць падзей мінулага часу, як маштабных, так і

больш дробнага, мясцовага значэння, У. Караткевіч упэўнена ўзнавіў характар важных гістарычных пераломоў у лёсе народа, пра якія ён піша, не толькі абспраўдаючыся на сапраўдныя факты, але і шырока карыстаючыся мастацкім вымыслам.

Пісьменнік універсальнага таленту ў першых дзвюх кнігах рамана «Каласы пад сярпом тваім» (1962–1964) давёў сваю эпічную фабулу да 1861 г. Яркія запамінальныя персанажы рамана – арэчаўленне незвычайнай мастацкай фантазіі аўтара: сялянская сям’я Кагутоў, Яраш Раўбіч, Корчак, шляхціц Вежа-Загорскі, прыгонная актрыса Гелена. Усе падзеі сфакусіраваны ў быцці, дзеях і экзістэнцыяльным перажыванні героя Алеся Загорскага – alter ego пісьменніка, яго мастакоўская праекцыя на XIX ст. – час фарміравання нацыі і тварэння класічнай культуры.

Раман «Хрыстос прыямліўся ў Гародні» (1972) прысвечаны падзеям беларускай гісторыі XVI ст. У цэнтры ўвагі пісьменніка – жыццё праўдашукальніка, пакутніка і змагара Юрася Братчыка, які па волі лёсу вымушаны быў выдаваць сябе за Хрыста. Народны заступнік Юрась Братчык – сын сярэднявечнай эпохі з яе рэзкімі кантрастамі, інквізіцыяй, барацьбой царкоўнікаў і прадстаўнікоў улады з асветнікамі і вучонымі, зараджэннем парасткаў Рэнэсансу. У. Караткевіч паказаў, што такія людзі выяўляюць дух Беларусі, нязломны і непераможны народны характар.

Аповесць «Дзікае паляванне караля Стаха» (1964) – адзін з самых значных твораў пісьменніка і ўсёй беларускай прозы. Галоўны герой аповесці Андрэй Беларэцкі – інтэлігент, вучоны. Гэта той тып чалавечага характару, які пісьменнік будзе развіваць і паглыбляць у сваіх наступных творах, асабліва ў раманах «Чорны замак Альшанскі», чалавек адукаваны, які цікавіцца мінулым свайго народа, – не кніжная выдумка пісьменніка.

Агульнавядомая ісціна, што гісторыя служыць маральнаму і грамадзянскаму выхаванню сучаснікаў. У. Караткевіч з натхненнем пацвердзіў такую ісціну канкрэтнай творчай справай, раскрыўшы прыгожыя і высакародныя імкненні людзей, захопленых падзеямі беларускай гісторыі, часта трагічнымі, але не безвыходнымі, якія заўсёды праменьняць святло надзеі ў будучыню.

Літаратура

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 268 с.
2. Васючэнка, П. Сучасная беларуская драматургія : дапам. для настаўнікаў / П. Васючэнка. – Мінск : Маст. літ., 2000. – 158 с.

3. Шынкэрэнка, В. К. Нястомных пошукаў дарога: праблемы паэтыкі сучаснай беларускай гістарычнай прозы / В. К. Шынкэрэнка. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – 208 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ